

Během podzimu roku 2014 plánujeme dokončení výzkumu komplexu hrobky hodnostáře Nefera a pak teprve bude možné získat komplexní pohled na jeho osud i osudy jeho rodiny a jejich význam pro další poznání staroegyptské historie a archeologie.

Poznámky:

¹ Archeologické výzkumy, o nichž informuje tento článek, jsou financovány z prostředků Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 14: *Archeologie mimoevropských oblastí*, podprojekt: *Výzkum civilizace starověkého Egypta: Kulturní a politické adaptace severoafrického civilizačního okruhu v průběhu starověku (5. tis. př. Kr. – 1. tis. po Kr.)*.

Literatura:

- Bárta, Miroslav: 2013 „Krásní kněžka a tajemná princezna: tajemství rodinného pohřebiště v jižním Abúsíru“, *Pražské egyptologické studie* 10, s. 17–25.
- 2014 „Největší z lékařů. Hrobka Šepseskafancha, lékaře Horního a Dolního Egypta“, *Pražské egyptologické studie* 12, s. 3–10.
- Vymazalová, Hana: 2014 „Skalní hrobky v hrobovém komplexu princezny Šeretnebej (AS 68): výzkum šachet a pohřebních komor“, *Pražské egyptologické studie* 12, s. 10–19.
- Vymazalová, Hana – Dulíková, Veronika: 2012 „O princezně Šeretnebej“, *Pražské egyptologické studie* 9, s. 10–17.
- 2013 „Výzkum komplexu princezny Šeretnebej v jižním Abúsíru“, *Pražské egyptologické studie* 10, s. 26–34.

Abstract:

Discovery of an intact burial chamber in the rock-cut tomb of Nefer (AS 68d)

During the spring season of 2014 in Abusir, the Czech mission focused on further archaeological exploration of the tomb complex of Nefer, dating to the second half of the Fifth Dynasty. Working inside his rock-cut chapel, two more shafts (out of four) were explored. Shaft 1, located in the southernmost part of the room, belonged to Nefer himself. The shaft opening corresponds with the principal false door of the room, that of Nefer. The shaft is 6 m deep, with a burial chamber opening to the south.

The room was entered from the north. The entrance was originally blocked by a wall built of smaller and larger limestone chips, limestone blocks and mud bricks joined with mud mortar. The wall was broken by ancient tomb robbers in the eastern part. The burial chamber was found with the

ceiling largely collapsed. Thus it was impossible to work inside the chamber but for a few hours. Therefore only very few measurements could be taken. The room measures roughly 3.67 × 2.25 m in ground plan. Most of the room was occupied by a large limestone sarcophagus (its chest measuring 2.25 × 1.05 × 0.75 m). Inside the sarcophagus, a completely destroyed burial was found, pushed to the south part of the sarcophagus (380/AS68/2014). It belonged to a male person of about 40–60 years of age. From the burial equipment, only a group of miniature model vessels made of limestone was found, consisting of 70 plates and 16 cups.

Shaft 4, which is 4.5 m deep, is located close to the entrance into the chapel. The east wall of the shaft was shaped into a “manoeuvring recess” across the last 1.90 m of its length and so cut away the corner of the west wall of the shaft above the entrance into the burial chamber. The burial chamber is located to the west of the shaft and was found sealed with an intact stone wall. The burial chamber itself measures 2.96 × 2.14 × 0.80 m and it is orientated in the north-south direction. Most of the space was taken up by a limestone sarcophagus which is 2.50 m long, 1.10 m wide and 0.80 m high (chest).

Remains of very limited intact burial equipment were discovered during the course of archaeological documentation inside the chamber. It consisted of four canopic vessels originally placed on the southern end of the sarcophagus lid (388/AS68/2014). These were originally placed in a wooden box which was found completely decayed. Due to post-depositional processes, one canopic vessel and two lids were found in the fill on the south side of the sarcophagus. Apart from this, only one beer jar was found lying on the floor of the chamber, in the southwest corner, and some small fragments of miniature copper vessels originating from the fill of the chamber could be documented.

Since the sarcophagus was found sealed, it was officially opened in collaboration with the representatives of the Saqqara Inspectorate of Antiquities, the director Mr. Allah Shehata and chief inspector Mr. Sabri, on March 19. After the lid was pushed aside, a well preserved skeleton (not a mummy) (389/AS68/2014) was discovered inside. It belonged to an anonymous official of 40–60 years of age. He was lying in an outstretched position, head to the north. Along his eastern side a decayed wooden stick could be seen. Otherwise only small faience amulets and tiny pieces of golden foil were found. The faience amulets were found on the ankles and wrists of the deceased and included three different shapes, very close to the hieroglyphic signs “n”, “r” and “nb”.

Bahríja 2014 – študijná sezóna v múzeu v Bawiti

Květa Smoláriková

V priebehu druhej polovice februára 2014 sa v úzkej spolupráci s inšpektorátom v Bawiti uskutočnila krátka študijná sezóna,¹ ktorá bola zameraná na podrobné spracovanie nálezov pochádzajúcich z predošlých archeologických sezón realizovaných Českým egyptologickým ústavom na lokalite Bír Šovíš (Bárta *et al.* 2003: 11–16; 2004: 23–28; 2009; Musil *et al.* 2013: 5–58; Dospěl – Suková 2013).



Obr. 1 Gary – ovoidné nádoby s cylindrickým hrdlom boli uložené v jednom z piatich drevených boxov (foto K. Smoláriková)

Žiaľ, nielen naša koncesia v el-Hajeze (v južnej časti oázy Bahríja), ale celá oblasť Bahríje patrí do vojenského pásma, a tak podliehajú archeologické práce a vôbec naša prítomnosť prísnejšej kontrole a bezpečnostným nárokom zo strany egyptských úradov. V súčasnej neistej situácii, keď sa v tejto oblasti neudeľujú povolenia na výkopové práce, bolo získanie súhlasu so študijnou sezónou príjemnou správou a víťazstvom svojho druhu, ktoré sme plne využili. Nezanedbateľný podiel na úspešnosti sezóny majú i zamestnanci múzea, ktorí zásadným spôsobom prispeli k rýchlej a efektívnej dostupnosti všetkého materiálu, uloženého v nových a veľmi priestraných skladoch múzea. Veľké drevené debny ležali v jeho zadnej časti a po úradnom otvorení nám bol sprístupnený ich obsah, predmety sa spoločne identifikovali, a tak sme mohli začať pracovať prakticky ihneď.

Odborná špecializácia členov našej malej misie výborne odrážala rôznorodosť materiálu, ktorý sme mali spracovať: Egyptská keramika vo svojich nekonečne variabilných podobách bola klasifikovaná, popisovaná a prípadne fotografovaná dvojicou keramológov Jiřím Musilom a Stanislavou Kučovou, Pavel Titz kompletne spracoval výborne zachovanú a početnú zbierku rímskych lúčok, Marek Dospěl sa venoval fotografickej dokumentácii ostrák s použitím špeciálne upraveného fotoaparátu a Květa Smoláriková popí-

sala a klasifikovala súbor drobných nálezov. Výsledky tejto študijnej sezóny budú po kompletnej vyhodnotení publikované v odbornej monografii, ktorá by mala doplniť niekoľko dosiaľ existujúcich odborných a popularizačných článkov a publikácií o lokalite Bír Šoviš. Už teraz sa však môžeme – aspoň veľmi predbežne – dotknúť jednotlivých druhov spracovávaného materiálu.

Kategória malých predmetov obsahuje značne rôznorodý repertoár nálezov získaných v priebehu predchádzajúcich archeologických sezón jednak z veľkých hospodársko-obytných komplexov (domy č. 1–4), ale i z niekoľkých hrobov či priestorov zasvätených kultovým aktivitám. Ich výpovedná hodnota je z hľadiska bližšieho poznania charakteru komunity, jej sociálnej a ekonomickej stratifikácie, ako aj kultúrnej orientácie nespochybniteľná. Bola to konkrétna komunita ľudí, ktorá po niekoľko generácií veľmi intenzívne obývala lokalitu Bír Šoviš, rozkladajúcu sa na ploche cca 20 hektárov. Z týchto dôvodov sme venovali všetkým zachovaným artefaktom značnú pozornosť.

Z viac než desiatky bronzových predmetov – ktorých sa obvykle nájde len malé množstvo, pretože obyvatelia si hodnotné kovové artefakty obyčajne brali so sebou – si pozornosť zaslúži hlavne rímska fibula s cibulovitým ukončením, nízkym krátkym lúčikom a nôžkou, typ

Almgren 191–192, Keller/Pröttel 1B (217/BS/07), vyrobená veľmi pravdepodobne v ďalekom Podunají. Tento typ má početné analógie i v iných častiach rímskej ríše a je spoľahlivo datovaný do začiatku 4. st. n. l. K inventáru domu č. 3 patril i *stilus* (246/BS/07), ktorý sa v antike používal na písanie na voskovú tabuľku. Môžeme predpokladať, že užívateľom tohto nástroja bol miestny vzdelanec (eventuálne hospodár?). Na druhej strane dvojica malých bronzových váh so závažím evokuje skôr obchodnícke prostredie (60/BS/07). Do malej kolekcie prsteňov patril exemplár zdobený bielym kameňom alebo ďalší dobre zachovaný exemplár s drobnou hlavou hada (229/BS/07). Nezvyklým nálezom je určite 12 cm vysoká bazaltová soška muža (pravdepodobne panovníka) v krátkej sukniči, ktorá je nesporne staršia než prevažujúci rímsky inventár. Môže ísť o torzo sošky zo sajskej doby (9/BS/07), výborne doloženej v severnej časti oázy. V dome č. 3 bolo objavených relatívne veľa drobných kostných predmetov. Za zmienku stojí určite dvojica fragmentárne zachovaných hracích pohárov cylindrického tvaru, do ktorých sa vkladali hracie kocky (73/BS/07 a 76/BS/07). Jednoduchá rytá výzdoba vonkajšej časti sa skladala z hlbokých horizontálnych pásov a koncentrických koliesok medzi nimi. K po-drobnejšiemu opisu materiálu i námetov sme pristúpili i pri sérii malých keramických zátok, ktoré boli pred vypálením bohato zdobené rytými motívmi; najčastejšie k nim patrili

florálne prvky (halúzky stromov), geometrické útvary, schematické kríže, ale i nadmieru štylizované ľudské postavy majúce svoj pôvod v kresťanskej ikonografii. Predmetov patriacich k pohrebnej výbave hrobov obyvateľov Bír Šovíšu sa nenašlo veľa; majiteľovi hrobu č. 1 patril malý fajánsový prívesok boha Besa (7/BS/04), ktorý bol v rímskej dobe jedným z najpopulárnejších a najuctievanejších božstiev (démonov).

Naopak, keramických nádob a hlavne črepov sa na egyptských lokalitách datovaných do rímskej doby nájde obvykle enormné množstvo. A aj po spravidla prísnom a niekoľkonásobnom vyselektovaní diagnostických črepov však keramika predstavuje najpočetnejšie súbory nálezov. Keramika z Bír Šovíšu bola pri spracovávaní rozdelená do niekoľkých typologických skupín. Významný podiel má červená severoafrická sigillata, tzv. African Red Slip Ware (ARSW), ktorá je kľúčová pre datovanie a určenie proveniencie, resp. funkčných obchodných ciest. Celý získaný súbor ARSW patrí do neskorého rímskeho obdobia a bol dovážaný z Tripolítany, ktorá v tých časoch patrila k najdôležitejšej severoafrickej rímskej provincii *Africa Proconsularis*.

K najpočetnejším typom na lokalite patrí nesporne miska typu Hayes F 65, datovaná do obdobia 320–380/400 n. l. Pekným príkladom takýchto nádob je miska 87/BS/07 z miestnosti 8 v dome č. 3, ktorá je zdobená výrazným kolkovaným motívom palmety a roziet. Iným dôležitým exemplárom je miska s lešteným povrchom a zdobeným dnom (96/BS/07, dom č. 3, miestnosť 7) z druhej polovice 4. až 6. st. n. l. Často sa vyskytoval i typ Hayes F 67 datovaný do obdobia 360–470 n. l. – napríklad nádoba 86/BS/07 – z miestnosti 1 v dome č. 3. Tanier 28/BS/05 typu Hayes F 59/Bonifay sigillée Type 41, datovaný do obdobia 320–360/400 n. l., z domu č. 3, miestnosti 16, bol z podstatnej časti zrekonštruovaný z 24 fragmentov. Jeho ústredný medailón sa skladá z pásu roziet. Ďalší tanier 72/BS/07 rovnakého typu z domu č. 3, miestnosti 11, datovaný do druhej polovice 4. až 6. st. n. l., má ešte stále zachovaný veľmi kvalitný povrch červenej farby. Je zdobený kolkovaným medailónom s rozetami. Zaujímavý je exemplár podnosu ARSW 11/BS/05, imitujúceho Red Slip Ware a tvarom podobného typu F 59. Súdiac podľa kvality prevedenia a použitého materiálu ide buď o miestny výrobok, alebo o tovar z inej dielne pracujúcej v severnej Afrike.

Medzi najpočetnejšie tvary keramických nádob nesporne patrili stredne veľké stolné amfory, obyčajne s dvomi uchami ukotvenými na hrdle a pleci, nádoby typu LR 1 datované do druhej polovice 4. st. až prvej polovice 5. st. n. l. Celkovo bolo skúmaných 23 kusov týchto nádob.² Sú vysoké od 21,50 cm do 25,50 cm, s priemerom od 15,50 cm do 24,50 cm.³ Jedna z menších amfor (7/BS/05) mala dokonca zdobené hrdlo.

Súbor keramiky z domu č. 3 obsahuje tiež tzv. gary, typ *costel*. Sú to ovoidné nádoby s úzkym cylindrickým hrdlom, datované do druhej polovice 4. st. až prvej polovice 5. st. n. l. Spolu bolo zdokumentovaných 14 kusov.⁴ Ich priemer kolísal od 18 cm do 20 cm a od 13 cm do 14 cm.

Súčasťou zariadenia domu č. 3 v Bír Šovíši, konkrétne nálezového súboru miestností 11 a 12, kde sa v roku 2007 uskutočnil archeologický výskum, boli tiež menšie keramické nádoby s excentrickou výlevkou a so sítkom na roz-



Obr. 2 Z keramických nádob boli najpočetnejšie stolné amfory, z podstatnej časti zachované vo výbornom stave (foto M. Frouz)



Obr. 3 Výborne zachované zvyšky domu č. 3, kde, ako dúfame, budeme v budúcej sezóne pokračovať v archeologickom výskume (foto K. Smoláriková)

hraní pleca a hrdla nádoby. Šlo o tzv. guttus. Tieto nádoby sa najčastejšie používali na čistenie tekutín. Väčšie nečistoty zachytilo sitko a čistá tekutina sa vyliala výlevkou. Niektoré exempláre sa zachovali celé, najčastejšie však bola odlomená výlevka či ucho alebo poškodené vnútorné sitko. K charakteristickým exemplárom patrili: neporušený guttus so sitkom a trojlístkovou výlevkou (21/BS/07), guttus s neporušenou okrúhlou výlevkou a sitkom (193/BS/07), neporušený guttus s trojlístkovou výlevkou a s červeným lesklým povrchom (66/BS/07), guttus s výborne profilovanou trojlístkovou výlevkou (118/BS/07), s červenou výzdobou na okraji (142/BS/07), s odlomeným okrajom i výlevkou a lesklým povrchom (257/BS/07).

Skúmali sa i ďalšie typy bežného keramického tovaru: veľké nádoby globulárneho tvaru s výlevkou, ktoré sa používali ako zásobníky na vodu, misy (213/BS/07) s lištovým, zhora rezaným okrajom a misy s tromi výraznými ryhami na vonkajšej lište (189/BS/07, 200/BS/07, 139/BS/07), hrnčeky (9/BS/05), stojany, lieviky, larnaky, džbány, nádoby na varenie, stále nesúce na dne stopy po ohni, ploché misy, podnosy a taniere, často imitujúce drahé a dovážané ARWS, malé globulárne nádoby a pokrievky.

Archeologický výskum domu č. 3 poskytol i značné množstvo transportných amfor a veľkých nádob amforovitého tvaru, ktoré typologicky patria do okruhu západnej stredomorskej oblasti a severnej Afriky, a sú typické pre obdobie medzi 3. a 5./6. st. n. l. Pri výskume keramických pecí a priliehajúceho stavebného komplexu boli identifikované fragmenty okrajov veľkých transportných amfor po-

dobné typu Dressel 1B, datovaného do poslednej tretiny 1. st. n. l. Do tuniskej proveniencie zaradujeme amfory typu Africana IIA, IIB a IIC, vyrábané od 1. do 4. st. n. l. Transportné amfory boli najčastejšie používané nádoby na prevoz vína, oleja a eventuálne aj iných tekutín. Ich datovanie a dôkladná typologická analýza preto môže významne osvetliť obchodné kontakty Bahrije – ako dobre fungujúcej poľnohospodárskej základne – v Stredomorí a v severnej Afrike.

Jedným z najväčších prínosov študijnej sezóny 2014 bolo dôkladné roztriedenie, klasifikovanie a celkové spracovanie keramických lúčok a terakotových stojanov na pálenie kadidla, ktoré boli dosiaľ študované iba rámcovo, bez podrobnejších rozborov. Najskôr však bolo nutné urobiť ich opätovnú evidenciu a identifikáciu s náčrtmi a fotografiami z databázy realizovanej v predchádzajúcich sezónach. Podarilo sa nám existujúcu databázu doplniť o ďalšie dosiaľ nezdokumentované kusy.

Vďaka intenzívnemu archeologickému výskumu sa z priestorov domu č. 3 podarilo získať neuveriteľné množstvo 66 viac-menej nepoškodených keramických lúčok (fragmenty typologicky nevýznamných kusov neboli do tohto súboru započítané). Z hľadiska výrobného postupu týchto lúčok je zaujímavé, že iba dva exempláre boli zhotovené z formy, ostatné boli točené na kruhu. Okrem toho len dve lúčky majú medailón s florálnou dekoráciou (133/BS/07). Skúmané lúčky boli rozdelené do niekoľkých typologických skupín. Najpočetnejšie sú nízke lúčky a lúčky s páskovým uškom, úzkym hrdlom a diskovitým okrajom. Na základe zhodnotenia kvality použitej hliny

a celkového prevedenia predpokladáme, že nájdené lampy sú lokálnym produktom. Niekoľko jedinečných kusov tento predpoklad len potvrdzuje.

V múzeu v Bawiti je uschovaný i nevelký počet keramických stojanov na pálenie kadidla. Sú v dobrom stave a iba málo poškodené. Všetky sú točené na kruhu a zdobené červenou farbou, imitujúcou veľmi pravdepodobne oheň.

Nebude asi prehnane tvrdiť, že kadidlo sa k zámožným obyvateľom domu č. 3 dostalo prostredníctvom výborne fungujúceho diaľkového obchodu, zatiaľ čo olivový olej pre hlinené lampy patril v El-Hajeze k bežne dostupným lokálnym produktom, pretože olivové stromy sem priniesli a potom intenzívne pestovali v rímskej dobe.

V priebehu študijnej sezóny bola patričná pozornosť venovaná i rôznym predmetom, ktoré sa v minulosti používali na zaznamenanie dlhších či kratších textov a nápisov. Ako prvé musíme zmieniť ostraká (popísané keramické črepy), ktoré patrili – popri keramike – medzi najpočetnejšie skupiny nálezov. Detailnému skúmaniu ich obsahu bola zasvätená krátka študijná sezóna už v roku 2009, kedy zároveň prebehli nenáročná reštauračné a konzervačné zásahy pri vybraných kusoch, ktoré mali zlepšiť ich celkový stav. Šlo hlavne o odstránenie hrubých mechanických nečistôt, kryštálikov vyzrážanej soli a povrchových plesní. Všetky tieto nedostatky totiž výrazne znižujú čitateľnosť textov. V priebehu našej sezóny boli uvedené zásahy priaznivo vyhodnotené. Všetky získané údaje o súbore 62 kusov ostrák boli následne zdokumentované. Pre dosiahnutie väčšieho kontrastu medzi svetlým povrchom črepu a samotným nápisom bol v prípade vybraných dôležitých textov použitý špeciálne upravený fotoaparát s infračerveným svetlom. Výrazne sa tým zvýšila ich čitateľnosť a výpovedná hodnota. Vieme, že mali väčšinou hospodársky a administratívny charakter. Rovnakým spôsobom sa skúmali aj kompletne a fragmentárne zachované keramické nádoby a keramické lampy s kratšími textami (37/BS/07, 226/BS/07, 54/BS/07, 225/BS/07).

Ak študijné sezóny majú za cieľ uzatvoriť jednu etapu archeologických aktivít na určitej lokalite a vytýčiť ciele pre ďalšie, tak naša práca v múzeu v Bawiti, koncentrovaná na obsahovo bohatý a významný súbor nálezov z predchádzajúcich výskumov, tento účel splnila. Okrem toho potvrdila, že pokračovať v intenzívnych archeologických výskumoch na lokalite Bír Šoviš má veľkú perspektívu a môžu sa naplniť očakávania spojené s ďalšími novými objavmi.

Poznámky:

¹ Študijná sezóna prebiehala v období od 17. 2. do 25. 2. 2014 a zúčastnili sa na nej Květa Smoláriková, egyptologička a vedúca misie; Jiří Musil, archeológ; Stanislava Kučová, archeologička;

Pavel Titz, archeológ; Marek Dospěl, egyptológ; za egyptskú stranu Waleed Fawzy Abdalla Hussein, inšpektor SCA, Bawiti.

² Ich nálezové čísla sú: 1/BS/05, 2/BS/05, 3/BS/05, 4/BS/05, 5/BS/05, 6/BS/05, 7/BS/05, 8/BS/05, 36/BS/07, 37/BS/07, 58/BS/07, 97/BS/07, 108/BS/07, 119/BS/07, 134/BS/07, 137/BS/07, 138/BS/07, 201/BS/07, 207/BS/07, 255/BS/07, 266/BS/07, 268/BS/07, 282/BS/07.

³ Ich nálezové čísla sú: 24/BS/07, 62/BS/07, 92/BS/07, 117/BS/07, 129/BS/07, 164/BS/07.

⁴ Ich nálezové čísla sú: 14/BS/05, 15/BS/05, 16/BS/05, 31/BS/05, 33/BS/05, 35/BS/05, 178/BS/07, 214/BS/07, 262/BS/07, 281/BS/07, 284/BS/07, 289/BS/07.

Literatúra:

Bárta, Miroslav *et al.*: 2009 *Ostrovny zapomnění. El-Héz a české výzkumy v egyptské Západní poušti*, Praha: Dokořán.

Bárta, Miroslav – Brůna, Vladimír – Černý, Viktor – Musil, Jiří – Svoboda, Jiří – Verner, Miroslav: 2003 „El-Hayez, Bahariya oasis, Egypt: 1st survey report by the Czech Institute of Egyptology“, *Přehled výzkumů* 44, s. 11–16.

2004 „Report on the survey and trial excavations of the Czech Institute of Egyptology, carried in the area of El-Hayez, Baharia Oasis (2nd season, 6.3. – 31. 3. 2004)“, *Přehled výzkumů* 45, s. 23–28.

Dospěl, Marek – Suková, Lenka (eds.): 2013 *Bahriya Oasis. Recent Research into the Past of an Egyptian Oasis*, Prague: Czech Institute of Egyptology in Prague.

Kučová, Stanislava – Smoláriková, Květa: 2014 „Roman Transport Amphorae from Bir Shawish, el-Hayz – Bahariya Oasis“, *Bulletin de liaison de la céramique égyptienne* 24, s. 153–159.

Musil, Jiří – Tomášek, Martin – Kučová, Stanislava – Šanderová, Jolana: 2013 „Egyptian Western Desert in the Roman Period. Al-Hayz – Bahariya. The Survey of Development of the Landscape and its Settlement“, *Památky archeologické CIV*, s. 5–58.

Abstract:

Bahriya 2014 – A study season in the Bawiti Museum

The study season of the Czech Institute of Egyptology and the Institute for Classical Archaeology, Faculty of Arts, Charles University in Prague, was undertaken in the winter from February 17–25, 2014. Owing to close co-operation with the Egyptian Supreme Council of Antiquities and thanks to the Bawiti museum officials all of the material of the Czech mission in El-Hayz, excavated during several previous field seasons (2003–2007), was well accessible to us and we were also provided a hospitable and appropriate working space in new magazines. All excavated material, more precisely pottery, ceramic lamps, and an assemblage of small finds and ostraca, was properly and safely kept in large wooden boxes, easily identified and thus ready to work with. All this helped the members of the Czech team to work efficiently and finish the planned activities in time.